

AHMET HAMDİ TANPINAR VE SİNİZM*

Murat ÇIKLA**

Öz

Erdemin en yüce mutluluk olduğunu ifade eden Yunanlı filozof Antisthenes (M.Ö. 444-365), insanın kendine yeter duruma gelebilmesi için güzellik, zenginlik, şan ve şöhret gibi unsurlardan kurtulması gerektiğini savunur. Sinizme göre erdemli olmanın yolu, doğaya uygun olan çabaları seçmek ve ona göre davranmaktan geçmektedir. Onlar için erdem, dünya nimetlerinden ve övgüden uzak duruş anlamına gelir. Siniklere göre mutlu olmak için erdem kendi başına yeterlidir ve ondan başka hiçbir şeye ihtiyaç yoktur. Bir sanatkar olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, anlatı ve şiir dünyasında sinizme yönelik bir dikkatin varlığı söz konusudur. Tanpınar, sinizme sadece şiirlerinde, hikâyelerinde ya da romanlarında yer vermekle kalmaz, günlük, mektup ve makalelerinde de sinik unsurlardan bahseder. Tanpınar'ın eserlerindeki sinik özellikler taşıyan karakterler, genellikle yerleşik düzene karşı bir yaşam biçimini tercih etmiş, yarı meczup, yarı derviş tabiatlı, pejmürde kılık-kıyafetli insanlardır. Onlar hayata, toplumsal kurallara, kültürel öğelere alaycı bir yaklaşımda bulunurlar. Makalemizin amacı, Tanpınar'ın eserlerindeki sinizme yönelik dikkatleri tespit edip, göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Sinizm, “İnsanlar Arasında”, “Erzurumlu Tahsin”, Saatleri Ayarlama Enstitüsü.

AHMET HAMDİ TANPINAR AND CYNICISM

Abstract

Greek philosopher Antisthenes (B.C. 444-365), who stated that virtue is the supreme happiness, argues that in order for man to become self-sufficient, he must be freed from elements such as beauty, wealth, glory and fame. According to cynicism, the way to be virtuous is to choose the efforts

---

* Bu konuya, danışmanlığını Prof. Dr. Nezahat Özcan'ın yaptığı Ahmet Hamdi Tanpınar'da İnsan adlı yüksek lisans tezimizde kısaca yer verilmiş olup, konu geniş boyutlarıyla makalemizde ele alınmıştır.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.
e-posta: murat.cikla@hbv.edu.tr

that are appropriate to nature and to act accordingly. For them, virtue means posture away from world blessings and praise. According to the cynics, virtue is enough on its own to be happy, and there is no need for anything other than it. As an artist, Ahmet Hamdi Tanpınar has a keen interest in cynicism in the world of narrative and poetry. Tanpınar not only gives place to cynicism in his poems, stories or novels, but also mentions cynic elements in his diaries, letters and articles. The cynical characters in Tanpınar's works are people with a semi-deranged, semi-dervish and a ragged disguise, who generally preferred a way of life against the established order. They take a cynical approach to life, to social rules, to cultural elements. The aim of our article is to identify and demonstrate the attention towards cynicism in Tanpınar's works.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Cynicism, "Between People", "Tahsin From Erzurum", The Time Regulation Institute.

Giriş

Sinizm*, İlkçağ Yunan felsefesinde Antisthenes (M.Ö. 444-365) tarafından kurulan felsefe okulunun benimsediği anlayışa verilen addır. Antisthenes'in, M. Ö. beşinci yüzyılda Sinik Okulu kurmasında hocası Sokrates'in† payı büyüktür. Sokrates felsefesinden izler barındıran bu okulun Antisthenes'den sonra en önemli temsilcisi Diogenes'tir. "*Diogenes, kendisine 'Dile benden ne dilersen!' diyen Büyük İskender'e verdiği 'Gölge etme, başka ihsan istemem' yanıtıyla ün kazanmıştır*" (Cevizci, 1999: 776). Diogenes'in bu sözü, sinizm anlayışının poetikasını oluşturur.

Antisthenes, dünya nimetlerinden uzak durma ve kendi kendine yetebilmeyi en büyük ideal olarak görmüştür. "*Onun gözünde erdem, dünya nimetleri ve hazları karşısında bağımsız olmaktır. Mutluluk amacı için, erdem kendi başına fazlasıyla yeterli olduğunu ve başka hiçbir şeye gerek bulunmadığını savunan Antisthenes'e göre, erdem arzusunun yokluğu, isteklerden bağımsızlıktır*" (Cevizci, 1999: 61-62). Erdemin en yüce mutluluk olduğunu ifade eden Antisthenes, insanın kendine yeter duruma gelebilmesi için güzellik, zenginlik, şan ve şöhret gibi kuruntulardan

*Kinizm şeklinde de kaynaklarda geçtiği görülmektedir. Kinizm kelimesi, Grekçe "kyon" kelimesinden türemiştir. "Kyon", Grekçe "köpek" yahut "köpeksi" anlamlarına gelmektedir. Bu felsefi anlayışı benimseyenlerin tercih ettiği yaşam biçimi, köpeklerin yaşayış tarzına alay yoluyla benzetildiği için bu isim kullanılmıştır. Bakınız: Ahmet Cevizci (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları

† M. Ö. 469-399 yılları arasında yaşamış olan Yunanlı düşünür. Özellikle zamanının çoğunu gençlerle felsefe tartışmaları yaparak geçirmiştir. İktidar temsilcileri tarafından düşünceleri onaylanmayan Sokrates, 'yeni tanrılar icat ettiği, düşünceleriyle genç nesli baştan çıkardığı' gerekçesiyle ölüme mahkûm edilmiştir. Sokrates'in felsefe tarihindeki en büyük önemi, bilinçli ve ahlaki kişiliğin bulunduğu yer olarak ruh kavramını işaret etmesidir. Sokrates, insanların ruhlarına özen göstermeleri gerektiğini söylemiştir. Bu düşüncesini somutlaştırmak için yaz kış çıplak ayakla ve ince bir kıyafetle dolaşmıştır. Sokrates hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Cevizci (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

kurtulması gerektiğini savunur. Ona göre bilge insan, kendini bu kuruntulardan kurtaran insandır. Haz duygusunun en büyük kötülük olduğunu ifade eden Antisthenes, “*Haz almaktansa, çıldırayım daha iyi*” (Laertios, 2007: 257) der. O, haz duygusuna karşı gelmenin yolunu çalışmakta ve sıkıntı çekmekte bulur. Çalışmanın insanı erdemli kılacağını ve insanın ancak o şekilde bağımsız olabileceğini ifade eden Antisthenes, erdemlin bilgelik olduğunu ve sonradan öğrenilebileceğini söyler. Onun çalışmadan kastı, bilimsel değil ahlakidir.

Antisthenes’e göre mutlu olmanın yani erdemli olmanın yolu, doğaya uygun çabaları seçmek ve ona göre davranmaktan geçmektedir. “*Kendi güçlerinin dışındaki hiçbir şey karşısında kaygılanmamayı, hiçbir şeye aldırış etmemeyi ilke edinmiş olan Antisthenes için, ihtiyaçsızlık, dünyadan yüz çevirmek anlamına gelmiştir*” (Cevizci, 1999: 62). Antisthenes ve onun anlayışını devam ettirenler, insanın gerçek doğası olan aklın doğru kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Yaşamın geçici hazlarının gereksiz ve insanın kendini gerçekleştirmesi yolunda birer engel olduğunu ileri sürmüşlerdir. “*Zenginlik, itibar, iktidar aklın otoritesini tehdit eder, yoksulluk, yalnızlık, iktidar sahibi olmamak bağımsız düşünmeyi kayırır ve ruhu arındırır. İyi kişi, bilge kişi, yani Kinik tamamen bağımsızdır, kendiyile yetinir ve bu yüzden tanrılara benzer*” (Luck, 2011: 24).

Antisthenes’ten sonra sinizmin öncüsü kabul edilen Diogenes, M. Ö. 412-320 yılları arasında yaşamıştır. Antisthenes’in “kendine yetme” fikrini sadelik ilkelerine dayandıran Diogenes, sinik yaşam biçimini çileci bir anlayışla bütünleştirmiştir. “*Atina’da gelenekçiliğe karşı bir tavır alan Diogenes, toplumdaki yapaylıklara ve uzlaşım sal değerlere meydan okumuş ve her tür yerleşik kuralın insanın doğallığına aykırı düştüğüne inandığı için, toplumun tüm yerleşik kurallarına karşı çıkmayı*” (Cevizci, 1999: 243) amaçlamıştır.

Diogenes, insanları sade ve doğal bir yaşam biçimini benimseye çağırmıştır. Ona göre doğal yaşam tarzı, toplum tarafından kabul edilmiş kuralları ve görenekleri önemsememektir. Diogenes, doğaya aykırı olan her şeyin dışlanması gerektiğini söyler. Aile kurumunun doğaya aykırı olduğunu, kadınların ve erkeklerin tek bir eşe bağlı yaşamak zorunda olmadıklarını, bu nedenle tek eşliliğin reddedilmesini vurgular. Aileden bağımsız bir yaşam tarzını seçen Diogenes, yoksulluk içinde, sokaklarda yatıp kalkar. Kendi geçimini ise dilenerek sağlar. Bu tarz bir yaşam biçimini tercih eden Diogenes, herkesin kendisi gibi olmak ya da yaşamak zorunda olmadığını da ifade eder. “*Onun tek amacı, kişinin en kısıtlı yaşam koşullarında bile, mutlu ve bağımsız olabileceğini göstermek olmuştur*” (Cevizci, 1999: 243).

Diogenes’in seçtiği yaşam biçimi insanlar tarafından sefilce görülür. Onun benimsediği görüşlerden biri olan “utanmazlık” ilkesi[‡], toplum tarafından yapılamayacağı öne sürülen bazı eylemlerin yapılabileceği fikrine dayanır. Bu ilkedен hareketle yerleşik davranış kalıplarına aykırı davrandığı için sefil olarak nitelendirilir.

[‡] Diogenes’in “utanmazlık” ilkesi dışında; “kendine yetme”, “sözünü sakınmazlık” ve “ahlaki yetkinlik” ilkeleri de mevcuttur. Bu ilkeler hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Cevizci (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Sinizmi benimseyen insanlara göre bilimsel bilginin önemi yoktur. Sinikler, bilimsel araştırmaları erdeme ulaşma yolunda bir araç olarak görürler. Onlar için erdem, dünya nimetlerinden ve insanların güzel sözlerinden uzak duruş anlamına gelir. Siniklere göre mutlu olmak için erdem kendi başına yeterlidir ve ondan başka hiçbir şeye ihtiyaç yoktur.[§] Bu nedenle, erdemin dışında hiçbir şeye saygı göstermemişlerdir. Siniklerin temel ilkesi, “doğaya uygun yaşamak, yapay olan tüm ihtiyaç ve değerleri ortadan kaldırmak, en temel ve basit ihtiyaçları karşılamakla yetinip, ihtiyaçsızlığa borçlu olunan mutluluk ve bağımsızlığı yaşamak olmuştur” (Cevizci, 1999: 511).

Sinikler, yerleşik düzene aykırı davranarak, “başka olmaya”, “farklılaşmaya” özen göstermişlerdir. Soylu kesim tarafından “zarafet” olarak görülen her şeye karşı çıkmışlardır. “‘Herkes’ kendine aşçı tutuyordu; ‘herkes’ özenle giyiniyordu” (Luck, 2011: 16). Sinikler ise bu insanların zıttı konumunda yer alarak, onların yaptıklarının tersini yapmışlardır.^{**} Bu tarz davranmalarının altında yatan sebep; insanları şaşkınlığa uğratmak, onların ilgisini çekip, önemsenmek, söylediklerinin onlar tarafından dikkate alınmasını sağlamak istemeleridir. “Onlar kanaatkâr bir yaşamı vaz ediyor, sadece açlığı giderecek kadar yiyeceklerle yetiniyor ve harmani giyiyorlar. Zenginliği, itibarı, soyluluğu hor görüyorlar. Kimi zaman sadece yeşillikle besleniyor, genellikle yalnız soğuk su içiyorlar” (Luck, 2011: 18-19) dir.

Siniklerin yaşam tarzının en önemli unsuru ve onları diğer filozoflardan ayıran özellikleri hiçbir koşula uymamalarıdır. Onlar da dikkat çeken ilk şey kılık kıyafetleri olmuştur. Genellikle yırtık pırtık, pis, pejmürde bir harmani ile dolaşmışlardır. Geçimlerini dilencilikle sağlayan sinikler, kendilerini hem dilenci hem de bir kahraman olarak görmüşlerdir. Sinikler için ayırt edici diğer bir unsur ise sakallarıdır. Sakal, sinik imgesini yaratan önemli unsurlardan biridir; fakat onların kullandıkları sakal biçimi, bakımlı olmaktan öte bakımsız, karmakarışık bir sakal tipidir.

Erdemi en büyük mutluluk olarak gören sinikler, bu ideallerine ulaşmak için gösterdikleri davranış ve yaşayış biçimi ile genellikle çağdaşlarının gözünde, “bencil, ayrıksı, toplum dışı, aksi huylu biridir; normal yurttaşlara sataşır, el avuç açar ve üstelik onlarla alay eder, kendi tercihi yoksulluk içinde evliliği, aileyi, dostluğu reddeder, dur durak bilmeden dolaşır” (Luck, 2011: 24). Sinikler, mutlu bir yaşama ve bahtiyar bir ölüme giden yol olarak

[§] Sinikler, iktidarın genişlediği, maddiyatın ve lüks yaşam biçiminin egemen olduğu bir dönemde, görüşleri ve yaşayış biçimleriyle zamanı geri çevirmeye çalışmışlardır. Onların düşünüş biçimleri, Atina’nın ince kültürünün zıttı konumundadır. Onlar, bu kültürü hor görmüşler ve dışlamışlardır. Bu nedenle de halk tarafından pek fazla sevilmemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: George Luck (2011), *Köpeklerin Bilgeliği Antikçağ Kiniklerinden Metinler*, (Çev.: Oğuz Özügül), İstanbul: Say Yayınları.

^{**} Medeniyeti, uygar düzeni, zenginliği reddeden sinikler, medeniyetten uzak bir şekilde yaşamaya çalışmışlardır. Sinizmin önemli düşünürü olan Diogenes, bu tarz bir yaşamın mümkün olabileceğini fiçı içerisinde yaşayarak göstermiştir. Onun yaşayış biçiminden etkilenen diğer sinikler de kulübe tarzı yerlerde yaşamışlardır. Detaylı bilgi için bakınız: Diogenes Laertios (2007), *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev.: Candan Şentuna), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

yoksulluğu seçmişlerdir. Her ne kadar zor işlerde çalışmayı vurgulasalar da, bu işlerin maddiyat boyutunun olmaması gerektiğini savunmuşlardır.

Siniklerin ön plana çıkardığı kavramlardan biri “konuşma özgürlüğü”dür. Onlar her konuda sözünü esirgemeyen, herhangi bir şeyden çekinmeyen, acımasız bir açık sözlülüğe sahip insanlardır. Siniklerin dili önemli ölçüde argo ifadelerle dayanmakla birlikte betimleyici, renkli ve güçlüdür. Onların dilinde hayvanlar dünyasından benzetmelere sıklıkla yer verilmiştir. Şaka ile gerçeği birleştirme, kullandıkları dilin tipik özelliğidir. “*Şaka, istihza, alay, yergi, hiciv Kiniklerin edebi silahlarıdır*” (Luck, 2011: 38).

Sinizmin doğudaki tezahürlerine bakıldığında benzer anlayışlar görmek mümkündür. Özellikle Eski Hint ve İran mistik geleneklerine dayalı Melâmetîlik ve Kalenderîlik anlayışları, sinizm felsefesi ile ortak noktada bağdaşır. Budist ve Maniheist rahipler, günlük yaşayış ve dış görünüş bakımından bu anlayışlara kaynak teşkil eder. Bhikşu adı verilen bu rahiplerin en belirgin özelliği, hayatlarını sürdürebilecekleri kadar eşya ve elbisenin dışında hiçbir şeye sahip olmamaları, bekâr ve gezgin olmalarıdır. “*Bunlar, yanlarında, içine yiyecek koydukları veya dilenmek için kullandıkları tahta yahut mâdenî bir kap, saç ve sakallarını kazımakta veya başka bir ihtiyacı görmekte işe yarayan bir ustura ve sırtlarında portakal rengi yarı açık bir elbiseden başka hiçbir şeyi bulunmayan*” (Ocak, 1992: 9) insanlardır. Budist ve Maniheist rahiplerin etkisiyle ortaya çıkan Melâmetîlik, IX. yüzyılda Horasan bölgesinde görülür. Bu anlayışı benimseyenler, başkalarının kusurlarıyla ilgilenmeyip kendi kusurlarını ön plana çıkarırlar. Yaptıkları ibadetleri başkalarından gizleme konusunda titiz davranırlar. Halk ile iç içe yaşar, ancak manevi dünyalarını onlardan saklamaya özen gösterirler. Kendilerine karşı hizmet ve hürmeti hor görerek nefsi aşığılama çabasında bulunurlar.^{††} X. yüzyıla geldiğinde Melâmetîlik’in ortaya çıktığı coğrafyada bu kez Kalenderîlik boy göstermeye başlar. “*Kaba ve kalın hatlarıyla, yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkararak dünyayı kaale almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran tasavvuf akımına Kalenderîlik veya Kalenderîlik denebilir*” (Ocak, 1992: 5). Kalenderîler, ibadetlerini gizlemeye çalışmazlar. Onlar için önemli olan kalp temizliğidir. İbadetin gizli veya açık olması onların nazarında önem teşkil etmez. Melâmetîler gibi onlar da, kendilerine yetebilecek kadar az eşyaya sahiptirler. Para, yiyecek içecek, kıyafet gibi şeylerin fazlasına sahip olmanın gereksiz olduğunu savunur ve bunları biriktirip çoğaltma davranışından uzak dururlar.^{‡‡}

Divan şiirinde sıklıkla karşımıza çıkan rind tipi de sinizmin tezahürlerinden biri sayılabilir. Rindler dünya işlerini önemsemeyen, ahiret çıkarı gözetmeyen, şekilden ziyade öze önem veren, gösterişsiz, tasasız, kayıtsız ve laubali insanlardır. Kalenderîler gibi onlar da kalp temizliğine, iç estetiğe önem verirler. Toplumun kendileri hakkında söylediklerine, gelenek

^{††} Melâmetîlik hakkında detaylı bilgi için bakınız: Abdülbakî Gölpınarlı (1931), *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Devlet Matbaası.

^{‡‡} Kalenderîlik hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Yaşar Ocak (1992), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Süflük: Kalenderîler*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ve göreneklere aldirmayıp gönlünce hareket eden rindler, kendi değer yargıları ile yaşarlar. Çevrelerine karşı çoğu zaman umursamaz ve pervasız davranırlar. Hazırcevap ve alaycı yapısından dolayı toplum tarafından eleştiriye maruz kalırlar.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Sinizme Yönelik Dikkatleri

Bir sanatkâr olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, anlatı ve şiir dünyasında sinizme yönelik bir dikkatin varlığı söz konusudur. Tanpınar, sinizme sadece kendi şiirlerinde, hikâyelerinde ya da romanlarında yer vermekle kalmaz, günlük, mektup ve makalelerinde de sinik unsurlardan bahseder. Onun düşüncelerinde sinizm, daha çok alay ve ironi kavramlarıyla eş değer bir biçimde ön plana çıkar. Tanpınar'ın eserlerindeki sinik özellikler taşıyan karakterler, genellikle yerleşik düzene karşı bir yaşam biçimini tercih etmiş, yarı meczup, yarı derviş tabiatlı, pejmürde kılık-kıyafetli insanlardır.^{§§} Onlar hayata, toplumsal kurallara, kültürel öğelere alaycı bir yaklaşımda bulunurlar. Alay ve ironi kavramları bu karakterler üzerinden topluma, alışılmış olana, tekdüzeliğe yöneltmiş bir eleştiri mahiyetindedir.

Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde, Abdülhak Hâmid Tarhan'ın tiyatrolarını incelerken, onun *İlhan* (1913) ve *Turhan* (1916) adlı, konusunu kısmen tarihten almış^{***} oyunlarındaki Kanbur tiplemesinin birtakım sinik özellikler taşıdığını ifade eder. Tanpınar, Kanbur'un *İlhan*'da olaylarla doğrudan doğruya ilgisi olmayan, septik^{†††} bir kişi olduğunu söyler. Kanbur'un asıl ön plana çıktığı oyunun *Turhan* olduğunu dile getirir. *Turhan*, *İlhan*'ın devamı mahiyetinde bir eserdir. Kanbur, *İlhan*'da Emir Gıyaseddin'in sarayında bir soytarı olarak görünür. Son derece çirkin ve bedensel bir özre sahip olan bu soytarı ruhen oldukça mutlu ve şen bir profil çizer. Fiziksel olumsuzluk onun bedeninde ruhsal olumluluğa dönüşmüştür. Kanbur, soytarı olmanın verdiği rahatlıkla sözünü sakınmadan, açık açık konuşan bir tiptir. *Turhan*'da ise, aslında onun Gazan Han'ın inkar ettiği oğlu, İlhan'ın erkek kardeşi Turhan olduğunu öğreniriz. Sakat ve çirkin doğduğu için üvey annesi tarafından saraydan uzaklaştırılmış ve yerine İlhan tahta geçmiştir. Kanbur (Turhan) ise tüm bunlara rağmen kimliğini gizlemiş ve bir soytarı olarak yaşamıştır. Ancak fatalite ona kendi hakkı olan tahta çıkma fırsatını uzun bir süre sonra geri vermiştir. Tanpınar, Kanbur için “*Kanbur Türk tiyatrosunun, yazılışındaki bütün kusurlarına rağmen en muvaffak tipidir. Onun sinizmi bir zehir çanağı gibi acıdır*” (1988: 587), der. Tanpınar, bu ifadesi ile bir nevi Kanbur'un hayata bakışını, felsefesini açıklar. Kanbur'un yaşam biçimi sinizm ile yakından ilişkilidir. Onun bir soytarı olarak, gerçek kimliğini gizleyerek yaşaması, hakkı olan

§§ Söz konusu tespit, Tanpınar'ın eserlerindeki tipik siniklerin özelliklerini belirlemekle birlikte, bu özelliklerin hepsini birden bünyesinde taşımayıp sadece sinizmin alaycı üslubunu yansıtan kişiler de mevcuttur.

*** Abdülhak Hâmid Tarhan, söz konusu bu iki eserinde öznel duygu ve düşünceleriyle tarihten tasarruf ederek faydalanmıştır. Bu konu hakkında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın; “*Söylemeye hacet yok ki İlhan ile Turhan'ın tarihi çerçeve ile alakası pek azdır(...) Bu, Hâmid'in İbni Musa'dan daha fazla tarihi hakikate tasarruf eden doğrusu istenirse kendisine has hayali ve korkunç bir rüyadır*” (1988: 585), ifadelerini hatırlamakta fayda vardır.

††† Fransızca kökenli bir sıfat, “kuşkucu” anlamına gelmektedir.

şan ve şöhreti, zenginlik ve iktidarı ardında bırakması, aslında onun dünya nimetlerinden, hazlarından uzaklaştığının ve hazlardan uzakta kendine yetebilmeye çalıştığının göstergesidir.

Tanpınar, Kanbur'un olaylar karşısında hiçbir teşebbüste bulunmayan, bütün bilgisi olayları beklemekte tecelli eden bir hayat artığı olduğunu ifade eder. Kendine yetebilme dışında hiçbir şeye aldırış etmeyen, herhangi bir şey hakkında kaygılanmayan sinikler için olaylar karşısında tepkisiz kalmak normal bir durumdur. Çünkü onlar için doğru olan doğaya uygun, doğanın istediği şekilde yaşayabilmektir. Tanpınar'ın Kanbur için söylediği şu ifadeler de dikkat çekicidir: “*O kadar mahrumiyetten, hacâletten sonra çıktığı taht ona bir dar ağacı gibi geliyor. –Çünkü ihtiraslarımız kendi çağlarının malıdır, sonradan tatminleri etrafımızda bir yığın mutlak yaratır-Etrafı hep ölümle doludur*” (1988: 587). Sinizm felsefesine göre en büyük kötülük haz duygusudur. Kanbur, hayatını şan, şöhret, zenginlik, iktidar gibi onu haz duygusuna kaptıracak unsurlardan mahrum, halinden memnun bir şekilde sürdürmekte iken Dilşad Hatun vesilesi ile kendini haz duygusuna kaptırır. Böylece kendine yapacağı en büyük kötülüğü yapmış olur. Onun için taht artık iktidar değil ölümün kendisi halini alır.

Kanbur'un hayat felsefesi Diogenes ile benzerlikler taşır. Soyтары iken gayet mutlu, sözünü sakınmadan söyleyen Kanbur, iktidar sahibi olduğunda mutluluğunu yitirir. Çünkü onun mutluluğunun sebebi özgür olması, kendine yetmesi ve haz duygusundan uzak olmasıdır. Bir nevi köle hayatı yaşarken bile, iktidar sahibi olduğu zamandan çok daha özgürdür. Sinik Diogenes, kendisinin köle olarak satıldığı sırada, onu bu durumdan kurtarmak isteyen bir arkadaşının teklifini reddeder. Diogenes, bu davranışıyla köle olmak veya özgür olmak gibi tüm ayrımların gereksiz ve manasız olduğunu vurgulamak ister. Ona göre, “*dış durumların pek bir önemi yoktur; bilge kişi, kölelik içinde bile özgürdür*” (Cevizci, 1999: 511).

Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı eserinde, Hâlid Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* (1901) romanını incelediği makalede, roman kahramanlarından Behlül için, “*Yalnız Behlül, Edebiyat-ı Cedide'nin alafrangalık namına icat ettiği her türlü moral endişeden uzak, sinik, septik, ten hazlarından yorgun, fakat ondan başkasını da bilmeyen bir çeşit kadın avcısı –Bible'in^{†††} hem yılanı^{§§§}, hem de bizzat 'adulter' in^{****} kendisi- bir çeşit hürriyeti muhafaza eder gibidir*” (1977: 281), der. Tanpınar'ın bu ifadesinde, Behlül'ü nitelerken kullandığı sıfatlar dikkat çekicidir. Behlül'ü sinik olarak tanımlayan Tanpınar, haksız değildir. Behlül, yasak bir aşkın peşindedir. Sami Akalın, *Aşk-ı Memnu*'nun konusunu, “*Aşk-ı Memnu, ölçüsüz ve maddeye dayanan bir evlenmenin doğurduğu, gerek sosyal gelenekler, gerek kanun önünde gelişmesi yasak olan bir aşkın hikâyesidir*” (1953: 24), şeklinde tanımlar. Akalın, maddiyata dayalı bir evlenmenin ortaya çıkaracağı sonuçlara dikkat çekmekle birlikte, Bihter ve Behlül arasındaki ilişkinin toplumsal düzene aykırı olduğunun altını çizer.

†††Kutsal Kitap, İncil.

§§§Âdem ile Havva hikâyesinde, Havva'yı kandırarak yasak meyveden yemesine sebep olan ve bu nedenden ötürü cennetten kovulmasına yol açan hayvan.

**** Zina, aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişki.

Sinikler toplumdaki gelenek ve göreneklere, kabul edilmiş değerlere karşı çıkmış ve her tür yerleşik kuralın, yasanın insanın doğasına aykırı düştüğüne inandıkları için, tüm yerleşik kuralları reddetmişlerdir. O halde Tanpınar'ın Behlül'ü niçin sinik olarak tanımladığı açıktır. Behlül, toplum tarafından hoş görülmemeyen, gelenek ve göreneklerin kabul etmediği, yasanın zina saydığı bir aşkın kahramanıdır. Bu da gösterir ki Behlül, yerleşik düzene aykırı davranan bir karakterdir. Tanpınar'ın Behlül'ü sinik olarak nitelemesinin tek nedeni bu değildir. Siniklerin kadına, evliliğe bakışı da Behlül'ün düşünceler dünyasında kendine yer bulur. Siniklere göre kadın ya da erkek tek bir eşe bağlanmak zorunda değildir. “*Kiniklerin ideal devletinde enseste ve yamyamlığa 'doğaya uygun' bir şey diye göz yumulması bizi şaşırtmamalı; zira Antisthenes ile Diogenes'e göre yasalar ve görenekler insan eliyle yapılmış, bu yüzden zamana bağlı ve önemsiz şeylerdir*” (Luck, 2011: 33). Behlül'ün de evli bir kadına dair aşk duygusuna kapılması, yasak bir ilişkinin içerisinde olması bu felsefenin yansımasıdır.

Aşk-ı Memnu romanının ikinci bölümü, Göksu'ya düzenlenen bir gezi ile başlar. Göksu gezisi esnasında Behlül ilk olarak Peyker'e kur yapmaya çalışır. Peyker'i çıplak ensesinden öpme girişiminde bulunan Behlül, Peyker'in evli bir kadın olduğunu ve kocasını aldatma teşebbüsünde bulunmayacağını hatırlatan sözlerinden sonra, ondan yüz bulamayacağını anlar ve Firdevs Hanım'a yönelir. Bu olay, Behlül'ün ilişkilere yönelik tutumunu açıkça beyan eder. Behlül'ün ilişkiler ağına baktığımızda her çeşit kadınla kolaylıkla ilişki kurabileceğini görürüz. Peyker, Firdevs, Bihter, Nihal ve Beyoğlu'ndaki gününbirlik ilişkileri, Behlül'ün duygularıyla hareket etmeyen, ilişkiyi biyolojik olarak kendini tatmin etme yolu olarak gören bir sinik olduğunu gösterir. Behlül'ün ilişkilere bakış açısı, Antisthenes'in şu sözünü hatırlatır, “*bedenim cinsel ilişkiye ihtiyaç duyduğu zaman karşıma çıkan ilk kadın bana yetiyor ve laf attığım her kadın beni coşkuyla selamlıyor(...)*” (Luck, 2011: 73). Sinikler için cinsel ilişki haz duygusundan uzak, sadece bedenin biyolojik bir ihtiyacıdır. Behlül'ün yaşadığı ilişkiler de bu ihtiyacı karşılamak üzerine kurulmuştur. Behlül, Bihter'le olan ilişkisinde kendini bir süre sonra ihtiyaç halinde kullanılan bir eşya olarak görür.

Behlül, tipik bir sinik değildir. Sinikler gibi ihtiyaçsızlık felsefesiyle hareket eden, az ile yetinmeyi bilen, kendine yeten bir sinizm anlayışıyla hareket etmez. Onun sinik oluşu, toplum dışı oluşunda, başka olma, farklılaşma çabasında gizlidir. Toplum için Behlül, ayrık, alaycı ve bencil bir kimliğin özelliklerini taşır. Onun kimliğinin oluşumunda alay olgusu ön plana çıkar. Çapkın, uçarı bir genç olması, cinsel isteklerini tatmin etmekten geri duramayan, evli bir kadınla ilişki yaşayabilen, bir ilişkiden değerine sorumsuzca geçebilen bir insan olması, onun topluma, kültüre, insanlar arası ilişkilere alaycı bir yaklaşım sergilediğinin göstergesidir.

Tanpınar'ın sinizm üzerine dikkati *Edebiyat Üzerine Makaleler*'de devam eder. Reşat Nuri Güntekin ve onun eserlerinin hakkında bahsettiği makalede, *Miskinler Tekkesi*'nin (1946) kendiliğinden değişen psikolojisi ve tekniği ile önemli bir eser olduğundan söz eder. Söz konusu eser, II. Mahmut döneminde padişaha yakınlığıyla bilinen Kocabaş Kazasker Şemsettin Molla'nın torununun hayatı üzerine kurulmuş ve hatıra biçiminde kaleme alınmıştır. Sahip olduğu onca mal ve mülke rağmen Kazasker Şemsettin Molla, daima padişaha yalvarmaktan, ondan bir şeyler istemekten geri kalmayan bir tiptir. Hatta padişahın ekmek kırıntılarını, kat kat işlemeli

bohça ve sedef kutularda saklayıp, ailesinin yeni doğan üyelerine ilk nimet olarak yedirmiştir. Böyle bir dedenin torunu olan roman kahramanı, hem Meşrutiyet hem Cumhuriyet dönemlerinde yaşamış ve birtakım tesadüfler vesilesiyle kendine dilencililiği meslek edinmiştir.

Tanpınar, Miskinler Tekkesi'nin isimsiz kahramanı hakkında, “*Bu romanın baştan o kadar hurçın, sinik ve zâlim olan kahramanı, babasız bir çocuğu evlât edinince birdenbire değişir, dilencililiğinden utanır*” (1977: 442), der. Dilenci Kocabaş için dilencilik bir aile mesleğidir ve bu meslek ona genler vasıtasıyla aktarılmıştır. Onun mizacındaki vurdumduymazlık, miskinlik, tembellik ve kaygısızlık duyguları bir tesadüf sonucu onu dilencililiğe yönlendirir. “*Çocukluğundan itibaren onda bir mizaç olarak görülen miskinlik başkişinin ileriki yaşamında kynik (sinik) bir kişilik olmasını etkiler*” (Kanter, 2008: 427). Dilencililiği bir yaşam felsefesi olarak görmeye başlayan Kocabaş, takındığı tutum ve tavırlarla adeta bir dönem sinizmin savunuculuğunu üstlenir.

Dilenci Kocabaş'ın diğer dilencilerden ayrılan yönü, onlar gibi yalvarmadan, ağlamadan, kimseden bir şey talep etmeden, sessizlik içerisinde dilenmesidir. Kocabaş'ın bu davranışının altında, kendi içinde barındırdığı sinik tabiatlı bir kimsenin bulunması yatar. Onu sinizme yaklaştıran özellikleri, dünya nimetlerine doyunluk, gelecek endişesi olmadan kaygısız bir yaşam seçimi, dünya nimeti için kimseye yalvarmamak –dilenirken sessizliği tercih etmesi-, başkalarının hatalarını görmemeye çalışmaktır. Tüm bu etkenlere bakıldığında Kocabaş'ın sinik bir portre çizdiği görülür. Ancak Tanpınar'ın da dediği gibi ne zaman babasız bir çocuğu evlat edinip yapay bir aile kurar ve dilencililiğinden utanır, işte o vakit sinizm felsefesini kaybetmeye başlar. Çünkü sinikler için aile, doğaya aykırı bir kurumdur. Aile kurmak, çocuk sahibi olmak onların savunduğu “karakter bağımsızlığı” fikrine ters düşmektedir. “*Diogenes, doğaya aykırı bir kurum olan ailenin yerini, kadınların ve erkeklerin tek bir eşe bağlı olmadığı, çocukların ise bütün toplumun sorumluluğunda bulunduğu doğal bir durumun alması gerektiğini savunmuştur*” (Cevizci, 1999: 243). Tanpınar'ın dikkat çektiği diğer bir nokta da utanma duygusudur. Kocabaş'ın babasız bir çocuğu evlat edinmesinden sonra dilencililiğinden utanması, sinizm felsefesine uygun değildir. Diogenes'in ilkelerinden biri olan “utanmazlık” ilkesi, ona göre toplum tarafından yapılması uygun görülmemeyen eylemlerin, toplumun eyleme bakış açısı önemsenmeden yapılabileceği fikrine dayanır. Dolayısıyla sinizme göre, dilencilik utanılması gereken bir durum teşkil etmemektedir.

Miskinler Tekkesi'nin mühim bir yanı da, siniklerin topluma, kurumlara, değerlere karşı takındıkları alaycı tavrı ön plana çıkarmasıdır. Siniklerin benimsediği ilkelerden biri olan “övgüden kaçınma”, kahramanın şahit olduğu bir olay üzerinden aktarılır. “*Anlaşıldığına göre vekil bir iltifat eseri onu kapıya kadar getirmişti. O da teşekkür etmek için birdirbir oynamaya hazırlanır gibi bir vaziyette öne eğilmiş, başını, kollarını öne sarkıtmış, durmadan eğilip kalkıyordu. (...) Gözler kamaşmış, ağız ve burun delikleri bir ibadet istiğraki ile genişlemiş, hala işitmekte devam ettiği güzel sözlere gülümseyerek ağır ağır aramızdan geçti*” (Güntekin, 1999: 115).

İltifata mazhar olmanın insanı düşürdüğü trajikomik durum, sinik bir çerçeveden alay yoluyla topluma, yerleşik düzene yöneltilen bir eleştiridir.

Siniklere göre övgü beklemek, insanın kendine yeter halde olmadığını bir işaretidir. Başkasının onayını, takdirini almak için çabalayan bir kimse, onların gözünde komik ve aşağılanmış bir durum içerisinde.

Tanpınar'ın sinizm üzerine bahisleri mektuplarında da geçer. Zeynep Kerman tarafından hazırlanan *Tanpınar'ın Mektupları* adlı eserde, Tanpınar, 22 Ekim 1959 tarihinde Paris'ten Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'a gönderdiği mektupta, Paris izlenimlerinden, seyrettiği tiyatrolardan bahseder. Ona göre Paris, sıkıcı, kalabalık, sabahtan akşama kadar insanların sokaklarda yürürken otomobil ve motosikletlerden kaçmak zorunda olduğu bir şehirdir. Paris'ten, motosikletlerden sitem eden Tanpınar, motosikleti Sartre gibi şımarık bir çocuk olarak görür. Paris'te izlediği Sartre'ın oyunlarında aradığı tadı bulamayan Tanpınar, Shakespeare'in oyunlarında daha şanslı olduğunu ifade eder. Özellikle, Shakespeare'in *IV. Henry* adlı oyununu seyrederken Shakespeare ve söz konusu oyunun karakterlerinden biri olan Falstaff'tan etkilendiğini belirtir.

“Genç bir trup^{†††} Dördüncü Henri'yi almışlar, ne istiyorlarsa Shakespeare'e söyletiyorlar; tek kelimesini değiştirmeden. Çünkü Shakespeare tiyatro muharriri. Evvela müthiş bir Ortaçağ vizyonunun çatısını kurmuş. Sonra da Falstaff diye her şeyi söyletebileceği bir adam koymuş ortaya. Piyesten, Falstaff'ı ve Shakespeare'i çıkar, orta mektep müsameresi olur. Oyuncular ise, bilhassa Falstaff'ı oynayan, harika idi. Sokağın Fransızcasıyla, yarı sarhoş, kirli, pis, sinik nasıl yuvarlandı durdu sahnede” (Tanpınar, 2014: 155).

Tanpınar, Shakespeare'in söz konusu oyunundan bahsederken bilhassa Falstaff'a dikkat çeker. Falstaff'ın, her şeyi söyleyebilen, sözünü sakınmayan bir karakter olduğunu ifade eder. Ayrıca seyrettiği piyeste, Falstaff'ı oynayan kişinin harika olduğunu, yarı sarhoş, kirli, pis ve sinik olduğunu belirtir. Tanpınar'ın ifadelerine dikkat edersek Falstaff, “her şeyi söyleyebilen”, “yarı sarhoş”, “kirli”, “pis” ve neticesinde “sinik”tir. Sinizme, siniklerin yaşam tarzına baktığımızda, Tanpınar'ın bu ifadeleriyle uyduğunu görürüz. Diogenes'in “sözünü sakınmazlık” ilkesi, Falstaff karakterinin oluşumunda ön plana çıkan unsurdur. “*IV. Henry'nin en önemli karakterlerinden biri, belki de en önemlisi olan Falstaff zevk, sefa ve seks düşkünü, zeki ve kurnaz, dilli ve hazırcevap, bencil ve utanmaz, yalancı ve palavracı, işini bilen ve düzenbaz, kendine olan teveccühü sınırsız bir kişi*” (Shakespeare, 1992: 8) dir. O halde Tanpınar'ın Falstaff'ı sinik olarak nitelendirmesi yersiz değildir. Çünkü Falstaff, siniklerin bünyesinde taşıdıkları tipik özellikleri sergilemektedir. Toplumun gözünde bencil, sözünü sakınmayan, alaycı, utanmaz kimse olarak çizilen sinik portresine Falstaff gayet uygundur.

Falstaff kendi hakkında, “*Herkesin derdi benimle. Harcı ahmaklıkla karılmış bu insan denen varlığın beyni, benim yarattığımdan, ya da benimle yaratılandan öte, güldürüye yakın bir şey yaratabilmekten aciz. Kendim zeki olmaktan başka, herkesteki zekânın da kaynağı ve nedeniyim*” (Shakespeare, 1992: 150), der. Bu ifadelerden Falstaff'ın oldukça bencil olduğu dikkat çekmektedir. Benliğini toplumun zekâsının kaynağı ve nedeni olarak gören Falstaff, bir nevi kendini ilahlaştırır. Siniklerin benimsediği anlayışa göre,

^{†††} Tiyatro terimi, bir tiyatronun oyuncularından oluşan tiyatro topluluğu.

“bilge kişinin aileye, dosta, hatta tanrılara ihtiyacı yoktur, çünkü kendisi tanrılara eşittir” (Luck, 2011: 34). Falstaff’ın üslubunda alay ve hiciv unsuru yoğun bir şekilde mevcuttur. İnsanları soyarken onlarla alay etmekten sakınmaz. Öyle ki onlardan birine sarf ettiği, “*Beter olun, şiş göbek enayiler; soyuldunuz ha? Cimri şişkolar sizi! Keşke bütün malınız burda olsaydı! Hadi bakalım yağ tulumları! Siz olmasanız gençler neyle yaşayacak? Sizi kodaman bozuntuları! Adamın cakasını bozarız biz!*” (Shakespeare, 1992: 46), ifadelerinde alay, hiciv ve argo unsuru ön plana çıkar.

Siniklerin kendine yetme anlayışı üzerine kurulu “ihtiyaçsızlık” ilkesi de Falstaff karakterinde kendine yer bulur. Falstaff’ın söylediği, “(...) *insanda yağ bol olunca zayıflık da bol oluyor*” (Shakespeare, 1992: 93), sözü bu ilkeye hizmet eder.

İnsanlar Arasında Bir Zeus

Tanpınar, günlük, mektup ve makalelerinde dikkat çektiği sinizme, şiir ve anlatı dünyasında da yer verir. Tanrı Zeus’un insan tabiatına bürünüp fani âleme karışmasını sembolik bir dille işlediği “İnsanlar Arasında” adlı şiiri, sinizme örnek olacak eserlerinden biridir. Zeus, Yunan mitolojisinde Tanrı Kronos ile Rhea’nın üçüncü oğludur. Mitolojiye göre Toprak Ana ve Kronos’un ölmek üzere olan babası, Kronos’un oğullarından birinin bir gün onu devireceği kehanetinde bulunur. Bunun üzerine Kronos, her yıl Rhea’nın doğurduğu çocukları yutar. Rhea, üçüncü oğlu Zeus’u babasından koruyabilmek için, doğurunca Toprak Ana’ya emanet eder. İntikam arzusuyla büyüyen Zeus, bir gün babasının sakisi görevine gelir. Ona bir iksir hazırlayarak, yuttuğu kardeşlerini kusmasını sağlar. Kardeşleriyle bir olup babasına karşı savaş açar ve savaşta babasını öldürür. Böylece Tanrı Zeus, yerin ve göğün hükümdarı olur.^{****}

Tanpınar, şiir anlayışının oluşumunda Fransız şair ve yazar Paul Valery’nin (1871-1945) etkisinden sıklıkla bahseder. Tanpınar’ın, “*Valery’nin ‘Vele ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azamî şekilde uyanık olmalıdır’ cümlesini ‘en uyanık gayret ve çalışma ile dilde rüya hâlini kurmak’ şeklinde değiştirin, benim şiir anlayışım çıkar*” (2008: 23), ifadesi onun estetiğini anlamlandırmak için önemlidir. Tanpınar, estetik anlayışını oluşturan kavram olarak rüyayı ön plana çıkarır. O, rüya kavramını, “(...) *estetiğimin temeli(...)*” (2008: 22) olarak tanımlar. Fakat onun için rüya kavramı, gerçek rüya ile alakalı değildir. Onun şiir anlayışında rüyanın kendisi değil hissettirdiği duygu önemlidir.

“İnsanlar Arasında” şiirinde, Tanpınar’ın beslendiği kaynak mitolojidir. Yunan mitolojisi kahramanlarından olan Zeus’u alır ve şiirinin öznesi konumuna getirir. “(...) *Zeus, hayat iradesini parmaklarının ucundan akıtan bir tanrı profilindedir. Tanpınar da bu güçten o kadar etkilenmiş olmalı ki, belki de ona ders vermek istercesine Zeus’u “İnsanlar Arasına” davet etmiş, onu dünyada ölümlüler arasında misafir olarak ağırlamayı tercih etmiştir*” (Galata, 2015: 49). Estetiğinin temeli olarak rüya kavramını öne çıkaran

^{****} Zeus hakkında detaylı bilgi için bakınız; Robert Graves (2010), *Yunan Mitleri*, İstanbul: Say Yayınları.

Tanpınar için, mitin de mühim bir yeri vardır. Çünkü Tanpınar'a göre, "*Bütün 'mit' ler rüyaların çocuğudur*" (1977: 32). Rüya ve mit kavramlarını birleştirerek şiir anlayışına dönüştüren Tanpınar için, söz konusu şiiri güzel bir örnek teşkil eder. Adeta Tanpınar, kozmosa ait olan mitolojik bir varlığı, insanla birleştirir ve bir sentez yaratır. Tanpınar'ın bu sentezi yaparken şiirinin öznesi konumundaki Zeus'a, sinizm felsefesine uygun bir tabiat yüklemesi dikkat çekicidir.

Söz konusu şiirde Zeus, on beş günlüğüne insanların arasına karışacak ve onlar gibi yaşayacaktır. Zeus'un kendine seçtiği kimlik, önceden sahip olduğu tüm güç ve kudreti terk eden, ihtiyar, kimsesiz, biçare, fakir, gurbet yollarında aç ve sefil dolaşan bir filozoftur. Şiirin başlangıcında Zeus kendini,

*"Ben Zeus 'um, Kronos 'un oğlu
Şu bildiğiniz zat, ilahların en büyüğü,
Olemp'in sahibi, yıldırımın, kartalın efendisi
Sonsuz gök benimdi, mevsimler, rüyalar gibi!
Zaman oldu olalı
Parmaklarımın
Ucundan akar hayat iradesi"* (Tanpınar, 2018: 89), şeklinde tanımlar.

Zeus'un bu ifadelerinde en mühim olan hissettiği kibir ve yücelik duygusudur. Narsist bir üslubun hâkim olduğu bu dizelerde Tanpınar, Zeus'un sahip olduğu güç ve kudrete dikkat çeker. Şiirin bu bölümü, Zeus'un insanlar arasında kendine çizdiği portreyi anlamlandırmak için önemlidir. O, fani dünyaya katılmadan önce sonsuz bir iktidarın ve gücün timsali olduğunu bu dizelerle ifade eder. Bir nevi bu dizelerde, ardında bırakacağı, dışlayacağı unsurları gözler önüne serer.

Zeus, üstünde yırtık bir harmaniye ile yıkık bir duvarın yanı başında, fanilerin kapısında boynu bükük bir şekilde bekler. Eski gösterişli halinden eser yoktur. Son derece çaresiz bir görünüme sahip olan Zeus, böyle olmanın kendi tercihi olduğunun, "*kendim istedim bunu*" (Tanpınar, 2018: 89), diyerek özellikle altını çizer. Zeus'un bu halini görenler şaşırır ve gülünç bulurlar. Bunun üzerine Zeus onlara, "*hâlime bakmayın ve gülünç bulmayın sakın*" (Tanpınar, 2018: 89), der. Nitekim Tanpınar'ın şiirin öznesi olan Zeus'a böyle bir tercih yaptırmasının sebebi olmalıdır. Zeus, güç ve kudret sahibi hâliyle de insanların arasına katılabilirdi. İnsanları, insanlığı anlamak, onların düşünüş ve yaşayış biçimini deneyimlemek için, fakir ve çaresiz bir hâlde olmasına gerek yoktur. Şiirde insan ile tanrı kavramı arasındaki çatışmayı anlayabilmek için yüzeyselden öte derine baktığımızda, şiirin alt metnini okumaya çalıştığımızda, Tanpınar'ın asıl gayesi ortaya çıkar. Tanrı statüsündeki birinin insanlar arasına katılması, kısa süreliğine de olsa şan, şöhrret, güç, kudret gibi insanı haz duygusuna kaptıracak unsurları geride bırakması sinizm felsefesiyle açıklanabilir.

*"Yıldız kaplı harmanimi, kartalımla beraber şehrin
Kapısında rehin bıraktım ihtiyar bir çiftçiye;*

*Bu yırtık gömlekle sandalları ondan aldım.
 Bana birkaç drahmi de verdi
 Saçlarımı kızı onardı böyle!
 Doğrusunu isterseniz başka zaman olsa idi
 Yolum orada biterdi.
 Kız güzeldi demek istiyorum, fakat ben...
 Başkalarına değilse bile kendi kendime
 Verdiğim sözü tutmak hoşuma gider” (Tanpınar, 2018: 92).*

Bu dizeler Tanpınar’ın, Zeus’a yüklediği sinik tabiatı anlamamıza fayda sağlar. Zeus, süslü ve gösterişli harmanisinin yerine yırtık bir gömlek giymeyi tercih eder. Böylece sembolik olarak gücü, gücün yarattığı haz duygusunu terk etmiş olur. Sinizme göre en büyük kötülük olan hazdan kurtulan Zeus, erdemli olmanın ilk adımını atmış olur. “İhtiyaçsızlık” anlayışına göre kendine yetebilmek, az ve öz olanla yetinebilmek, gereğinden fazlasını istememek gereklidir. Zeus da bu anlayışa uygun olarak kendine yetecek yırtık bir gömlek ve birkaç drahmi^{§§§§} ile insanlar arasına karışır. Bu dizelerde dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır. Zeus’un, ihtiyar çiftçinin kızına yönelik hisleri, onun sinik tabiata büründüğünün bir başka göstergesidir. Başka bir zaman olsa bu kadar güzel bir kızı bırakmayacağını ve yolculuğun onun için biteceğini ifade eden Zeus, cinselliği ve hazzı geri plana atarak yoluna devam eder. Eğer cinsel güdülerine yenilip, haz duygusuna kapılsaydı kendine çizdiği sinik portrenin dışına çıkmış olurdu.

*“Taaccüb etmeyin horoz seslerinin yokluğuna
 Ne de öbür hayvanlar kuşlar uyanmadı diye...
 Ben yeryüzünde olunca her şey susar
 Rüzgâr bile esmez...
 Bu böyle... Kudretim sonsuz
 Fakat kudretten başka bir şey tanımadım,
 Bir de onun gülünç imtiyazı hiddeti
 Biliyorum, o kadar!” (Tanpınar, 2018: 95).*

Şiirin ilerleyen dizelerinde, Zeus’un sinikler gibi düşünüş tarzı yoğunluk kazanır. Kendisiyle, sahip olduğu güç ve kudretle alay etmeye başlar. Hayatında daha önce kudretten başka hiçbir şey tanımadığını ifade ederken artık içinde bulunduğu perspektiften baktığında, kudret sahibi olmanın gülünçlüğünün farkına varır.

^{§§§§} Eski Yunan’da kullanılan para birimi.

Meczupluktan Öte Sinik Erzurumlu Tahsin Efendi

Tanpınar'ın 1923-1924 yılları arasında Erzurum'da bulunduğu sırada şahit olduğu depremden esinlenerek, realist bir bakış açısıyla depremi, Erzurum'un insanını ve kültürünü anlattığı bir hikâyesidir "Erzurumlu Tahsin". Genel çerçevesini, Erzurum izlenimlerinin oluşturduğu bu hikâyenin mühim yanı Tahsin Efendi'dir. Tahsin Efendi, günlük hayatta sıklıkla karşılaşılabilecek bir insan tabiatında değildir. Farklı, toplum dışı, ayırksı bir havaya sahip olan kahraman, hikâyenin yapı taşıdır.

Tahsin Efendi, "Erzurum'un hali vakti yerinde bir ailesinin çocuğu imiş; İstanbul'da hukuk tahsilini yapmış, hatta bir iki küçük memuriyette dahi bulunmuş, sonra Balkan Harbi'nde gönüllü olmuş, Trakya'da yaralanmış, iyileştikten sonra tekrar orduya girmiş, harbin sonunda birdenbire her şeyi terk etmiş ve bir daha ortalıkta görülmemiş" (Tanpınar, 2011: 86) tir. Tanpınar'ın Tahsin Efendi'ye çizdiği bu portre, okuyucuyu düşünmeye sevk etmeye yöneliktir. Okuyucu daha hikâyenin başlangıcından Tahsin Efendi'yi merak etmeye başlar. Zengin bir ailenin çocuğu olup, iyi bir eğitim alan, neticesinde de memuriyet görevinde bulunan bir adam, ne olabilir de yerleşik düzeni arkasında bırakıp ortadan kaybolur? Tahir Alangu'nun Tanpınar'ın hikâye ve roman kişileri hakkındaki, "Onun hikâye ve romanlarında denge ve ilişkileri alt üst olmuş, düzenine işlenmesi imkânsız, daha doğrusu düzen dışı bir yaşamının mahşeri kargaşalığı var. Onun kişileri, bizim gerçekçilerimizin anlattıkları, gündelik yaşamayı sürdüremezler" (1965: 585), görüşü bu sorunun cevabı mahiyetindedir.

Uzun süre kendinden haber alınamayan Tahsin Efendi'nin seferberlik esnasında, Tebriz ve Şam'da dilencilik yaptığı haberi gelir. Kurulu düzenini bırakıp, dilencilik yapmaya başlayan Tahsin Efendi'nin, bu tarz bir hayatı seçmesinin sebebi, içinde bulunduğu ruh halidir. Dünya nimetlerinden kendini soyutlayan, fakir ve gösterişsiz bir hayatı yaşam felsefesi haline getiren bir insan olarak Tahsin Efendi'nin bünyesinde, sinizm felsefesinin yansımaları görülür.**** Onun bu felsefeyi benimsemesinde uzun yıllar deneyimlediği savaş psikolojisinin etkisi büyüktür. Savaş ortamında bulunan kişinin özgürlüğü kısıtlanır. İstedığı zaman istediği şeyi yapamaz. Yarınla ilgili hiçbir güvencesi yoktur. Bu yüzden kısıtlı imkânlarla yaşamaya çalışır. Fiziki konfor alanının dışında olan kişi savaş esnasında, beslenme, barınma ve temizlik gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamaz. Uzun saatler boyunca yorgunluk ve uykusuzlukla mücadele eder. Tahsin Efendi'nin yaşam biçimi olarak sinizme uygun davranması bu psikolojinin bir yansımasıdır.

Dilencilikle geçimini sağlayan ve ortalıklarda görülmeyen Tahsin Efendi, bir gün Erzurum'a döner. Onun Erzurum'a geldiği haberi kahve ortamında duyulur.

"Haberiniz var mı? Tahsin Efendi gelmiş. Üç gündür, Erzurum'da imiş. Kardeşleri gizlemişler; üst baş bitik... Anası sevincinden ölümler geçirmiş,

**** Tanpınar, 26 Aralık 1958 tarihli, Mehmet Kaplan'a gönderdiği mektubunda Erzurum'un insanı için, "(...)insanlar hoşuna gidecek. Çok munis, acaip surette mağrur ve sinik, hizmete amade, fakat karşı tarafı da takip etmekten hiç vazgeçmeyen ve en ufak bir falsoya derhal cevap veren insanlar" (2014: 230) der. O halde Tanpınar'ın söz konusu hikâyesindeki Tahsin Efendi'nin sinik ve Erzurumlu olması bir tesadüften ibaret değildir.

İki gece evde kalmış, yıkamışlar, yeni urubalar giydirmişler, mirasına vermişler. Anası oğlunu evlendirmeye bile kalkmış... İlk önce 'olur olur'la geçiştirmiş, sonra dün akşam anasına 'Vazgeçin, demiş, bunlardan vazgeçin. Benim dünya malında gözüm yok, ben dünyayı boşadım. Böyle evlerde oturamam, elbise, muntazam yiyecek, sıcak yatak; bunlar bana zor geliyor... ben gideceğim, benim mala, mülke ihtiyacım yok' demiş" (Tanpınar, 2011: 87).

Tahsin Efendi'nin sinizme yönelişinin açık bir beyanı olan bu ifadeler, aynı zamanda sinik bir insanın özelliklerini de niteler boyuttur. Sinik Diogenes'in köle olarak kendini satın almak isteyen bir müşteriye söylediği, bir nevi sinizmin çerçevesini belirlediği şu sözleri hatırlamakta fayda vardır.

"Önce seni lükslerinden sıyırıp çıkaracağım, kirli paslı bir harmani giydirip yoksullukla beraber içeri tıkacağım. Sonra yorulana kadar çalışacak, kuru toprakta yatıp su içecek ve ne bulursan onu yiyip karnını doyuracaksın. Elindeki servetini de denize atmanı öneririm. Ne karınla ne çocuklarınla ne de yurdunla ilgileneceksin; bunların hepsi budalaca şeyler. Baba evine arkanı dönecek ve bir mezarda, çökmüş bir kulede ya da bir fiçide barınacaksın. Heybeni kuru fasulye ve iki taraflı yazılı kitap tomarlarıyla dolduracağım. O zaman en büyük kraldan bile daha mutlu olduğumu söyleyebileceksin. Kırbaçlansan ve işkenceden geçsen bile bunların hiçbirini eziyetli bulmayacaksın" (Luck, 2011: 97).

Her iki metni birbiriyle karşılaştırdığımızda ve aynı düzlemde okuduğumuzda, Tahsin Efendi'nin Diogenes'in söylediklerini yaşam felsefesi haline dönüştürmüş olduğu barizdir. Sinik bir tabiata bürünen Tahsin Efendi için baba evi, muntazam yiyecek, içecek ve giyecekler lüksten başka bir anlam ifade etmez. Onun için tüm bu unsurlar, kendine yetebilme kabiliyetini sınırlayan engellerdir. Azla yetinmeyi, ne bulursa onu yemeyi, dilencilik yapmayı yaşam biçimi haline getirmiş Tahsin Efendi için baba evi, barınabileceği bir yer değildir. Bu yüzden bir gece, herkes uyuyunca tekrar eski kıyafetlerini giyip, o evden uzaklaşır.

Tahsin Efendi, birkaç ay geçtikten sonra Erzurum'a geri döner. İlk olarak Tophane kahvesinde görülür. Kahvedeki insanların üzerinde derin bir etki bırakır. Biraz uzun boylu, hafif tıknazca, âdeta çıplak denecek derecede sefil kıyafetli, ayakları çıplak, siyah kıvrıkcık saçlı ve uzun sakallı bir adam olarak herkes tarafından büyülenmiş bir şekilde sessizlikle karşılaşılır. Tahsin Efendi'nin fiziksel görünümünde, Sokrates ve Diogenes'in yansıması hâkimdir. Sinikler, yaz kış ayırt etmeden ince, yırtık bir elbise ve çıplak bir ayakla dolaşmışlardır. Onlara göre, daha fazlasına ihtiyaç yoktur. İnsan az ile yetinmeyi bilmelidir. Öyle ki Diogenes, su içmek için tahta bir çanak kullanırken, bir gün suyu avuçlarıyla içen bir çocuk görür ve çanağını yere atar. Onun için bu çanak fazlalıktır. Doğanın kendine tahsis ettiği elleri varken çanak kullanmak yersizdir.

"Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner

Gam u şâdi-i felek böyle gelir böyle gider" (Tanpınar, 2011: 90).

Tahsin Efendi kahveye girdiğinde, Enderunlu Vâsıf'ın^{††††} meşhur terci-i bendini okur, sıra yukardaki beyte geldiğinde ise kelimelerin üzerinde özellikle durur. Tanpınar'ın Tahsin Efendi'ye bu beyti söyletmesi boşuna değildir. Kendine sıkıntılı, çileli bir yaşam biçimini seçen Tahsin Efendi, bundan gayet memnundur. Çünkü onun için Enderunlu Vâsıf'ın dikkat çektiği gibi asıl marifet, sıkıntıyı kendine zevk haline getirebilmektedir. Tahsin Efendi'nin bu anlayışı, Diogenes'in çilecilik anlayışıyla örtüşür. Diogenes'e göre, "*Gerçekten de yaşamda çilecilik olmadan doğru dürüst hiçbir şey yapılamaz; çilecilik her şeyi aşmaya ehildir. Bu yüzden, mutlu yaşamak için, yararsız çabalar yerine, doğaya uygun olanlar seçilmelidir*" (Luck, 2011: 121).

Halk edebiyatındaki âşıklık geleneğinde olduğu gibi, şiir okuyan Tahsin Efendi için kahve halkı arasında para toplanır. Fakat Tahsin Efendi, toplanan paranın hepsini almaz, içinden pek az bir şey alır; gerisini kapı yanında oturan bir ihtiyarın önüne bırakır. Tahsin Efendi'nin dünya nimetlerinin fazlasına ihtiyacı yoktur. O sadece kendine yetecek kadar olanla idare etmesini bilen bir insandır. Onun bünyesinde fazla malın bir ehemmiyeti yoktur. Mal mülk sahibi olmak insanı erdemli olmaktan uzaklaştıran bir sebeptir. Siniklere göre, "*Kimin çok malı mülkü varsa kıskançlık ve tasa onun yakasını bırakmaz. Cimriden herkes nefret eder, hatta en yakın akrabaları ve dostları bile(...)*" (Luck, 2011; 26).

Tahsin Efendi, depremin olduğu gece, hikâyenin öznesi konumundaki anlatıcının karşısına çıkar. Anlatıcıdan bir nargile ısmarlamasını, onunla birlikte kendisinin de içmesini ister. Fakat anlatıcı, nargilenin ona dokunacağını, hasta olacağını dile getirir. Bunun üzerine Tahsin Efendi siniklere yakışır alaycı bir üslupla, "*Belki de ölürsün, değil mi?(...) Ah, sen ölürsen dünya ne yapar? Zavallı dünyanın sensiz hâlini düşün, aman kendine dikkat et...*" (Tanpınar, 2011: 98) der. Anlatıcı bu sözler üzerine hiddetlenir ve ona tepki gösterir. Ancak Tahsin Efendi, alaycı üslubunu daha da şiddetlendirerek, "*Vah yavrucuğum, vah! Neredeyse ağlayacak...*" (Tanpınar, 2011: 98) deyip anlatıcıyı hicveder. Tahsin Efendi, anlatıcı konumundaki kişiyle konuşurken aslında tüm insanlıkla konuşmaktadır. Onun benliğinde insanlığı görüp, onlarla alay etmektedir. Konu hayat ve ölüm olduğunda, Tahsin Efendi, "*Hayat, ölümün şerefine yazılmış bir kasideden başka bir şey değildir. Güneş bir mezarlıktır ve toprak... ve biz...*" (Tanpınar, 2011: 99), der. Ölümün asıl gerçek olduğunu ve tüm her şeyin ölüme hizmet ettiğini dile getirerek, dünyanın geçiciliğinden, dünya nimetlerinin gereksizliğinden dem vurur. Sinikler için ölüm korkutucu olmaktan öte mutlu olunabilecek bir olaydır. Öyle ki Diogenes, ölümü yaklaştığı esnada, onu uykusundan uyandıran hekimin, bir şikâyeti olup olmadığı sorusuna, "*'Hayır'(...) 'kardeş kardeşi karşılıyor' - uyku ölümü*" (Luck, 2011: 102), şeklinde cevap verir.

^{††††} XIX. yüzyılda, folklorik söyleyişin temsilcilerinden biridir. Onda halk diline yönelik bir amaç halini almıştır. İstanbul'u kılık-kıyafeti, eğlence yerleri ve diliyle şiire taşımıştır. Eserlerinin gerekli özenden yoksun olması nedeniyle Nedim'in taklitçisi olarak anılmaktan öteye gidememiştir. Vâsıf, şöhretini Nedim'in çizgisinden giderek yazdığı şarkılarıyla kazanmıştır. Şiirlerini *Divan*'ında toplamıştır.

Tahsin Efendi, anlatıcı öznenin yanından ayrıldıktan sonra, anlatıcı üzerinde derin bir etki bırakır. Deprem dolayısıyla evine giremeyen anlatıcı artık, “*Bu ölümlü dünya uykusuz kalmağa değmezdi...*” (Tanpınar, 2011: 100), diyerek evine ve yatağına döner. Böylece anlatıcının düşünceler âleminde sinizme yönelik farkındalık başlamış olur.

Meczuplukla Sinikliğin Sentezi Seyit Lûtfullah

Seyit Lûtfullah, Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanının ilginç kişilerinden biridir. Onun hakkındaki bilgileri romanın başkişisi olan Hayri İrdal’ın anılarından öğreniriz. Memleketinden çok genç yaşlarda ayrılan, hemen hemen bütün Şark’ı gezen, en son İstanbul’a gelen Seyit Lûtfullah, İstanbul’da bir camide güzel sesiyle okuduğu Kur’ân ile dikkatleri çeker. Hatta bu sayede çok zengin bir ailenin kızı ile evlenir. Çevresindeki insanlara göre, mazbut, mutaassıp bir şeriatçı olarak görülür. Öyle ki insan hayatında ibadetten başka hiçbir şeye müsaade etmez. Ancak karısının ölümüyle sarsılan Seyit Lûtfullah, sahip olduğu her şeyi ardında bırakarak İstanbul’dan ayrılır. Meşrutiyet’e yakın İstanbul’a geri dönen Seyit Lûtfullah, yıkık bir medrese odasına yerleşir. Artık eskisi gibi olmayan Seyit Lûtfullah’ın gözlerinden biri akmış, ağzı eğrilmiş, vücudunu bir çeşit tik kaplamıştır. Kontrolünü kaybettiği sol ayağı, meşin gibi esmer, çarpık yüzü, uzun boyu ve kamburuyla eski hâlden daha çok dikkat çekmeye başlamıştır.

Hayri İrdal’a göre Seyit Lûtfullah, “*maskenin, yahut ödünç kişiliğin kendisi idi*” (Tanpınar, 2008: 40). Hayri İrdal, onu hayali bir oyunun gerçekleri inkâr eden başrolü olarak görür. Onun için, Seyit Lûtfullah, oyunu yarısında bırakıp, sahnedeki kıyafet ve karakteriyle, sokağa, insanların arasına karışan ve insanların hayatına merak, ihtiras gibi unsurları sokan bir adamdır. Sahte bir kişiliğe, yalancı bir kimliğe dikkat çeken Hayri İrdal, Seyit Lûtfullah’da, “*yalanın nerede başladığı ve nerede bittiği bilinmezdi*” (Tanpınar, 2008: 40), der.

Seyit Lûtfullah, romandaki hemen herkes tarafından farklı yönleriyle bilinen bir kişi olmuştur. Aristidi Efendi’ye göre o bir şarlatandır. Abdüsselâm Bey’e göre, kaybettiği servetine yeniden kavuşmasını sağlayacak insandır. Hayri İrdal’ın babası ise onu yalancı, tembel ve dolandırıcı bir adam olarak kabul eder. Seyit Lûtfullah, gaipler dünyası ile münasebeti olan, ona vaat edilen Kayser Andronikos’un hazinelerini arayan ve insanları bu arayışa ortak eden bir kişidir. Görünenin ötesinde görünmeyenle ilgilenen Seyit Lûtfullah, görünmeyen âlemde Aselban adlı bir sevgiliye sahiptir. “*Tıpkı masallarda olduğu gibi hiç solmayan güller arasında, berrak havuzların başında bülbül sesleri, gül ve yasemin kokuları, serin su şakırtıları içinde kendisi kadar güzel cariyeleriyle saz sohbetleri yapıp eğlenen, yahut penceresinde tek başına oturup dostumuzu düşüne düşüne gergef işleyen*” (Tanpınar, 2008: 43) bir sevgilidir. Seyit Lûtfullah’ın, Aselban’a kavuşması için, Kayser Andronikos’un hazinesini bulması gerekir. Çünkü Aselban’ın anne ve babası kızlarının karşılığında, ondan bu hazineyi bulmasını istemişlerdir. “*Servete hiç ihtiyacı olmayan, yahut bütün ihtiyaçlarını gaipten tedarik eden Seyit Lûtfullah’ın bu define işi ile uğraşmasının tek sebebi işte bu şarttı*” (Tanpınar, 2008: 44). Seyit Lûtfullah, sevgilisine kavuştuktan sonra gerçek güzelliğe ulaşacağını, aslında

başkalarının onu gördüğü gibi bir insan olmadığını, asıl çehresiyle göz kamaştırıcı bir güzelliğinin olduğunu söyler. Tüm bu güzelliklere ve mutluluğa kavuşması için, onun önündeki tek engel bulmaya çalıştığı hazinedir.

Seyit Lûtfullah, yıkık bir medrese odasında, üzerinde büründüğü paçavralarla sefil bir şekilde yaşayan ve halkın verdikleriyle geçinen bir kişi olması yönüyle sinik kimliğin özelliklerini bünyesinde taşır. Öncelikle yaşamayı tercih ettiği yıkık medrese odası, siniklerin “doğaya uygun” yaşam tarzı ile örtüşür. Öyle ki Diogenes de “doğaya uygun” olmadığı için rahatı ve konforu terk edip, fiçı ve kulübe benzeri yerlerde yaşamıştır. Seyit Lûtfullah’ın yaşadığı yer de tamamen doğanın egemen olduğu bir mekân olarak betimlenir eserde. Medresenin her tarafı kendi kendine bitmiş otlar ve ağaçlarla doludur. Bu ağaçlar içinde devrilen sütunların arasından ulaşabileceği her yere dal budak salanlar dahi vardır. Hatta, “*Seyit Lûtfullah’ın yattığı odanın tam üstünde biten, ince, zarif, rüzgârda âdeta oyadan yapılmış hissini veren (...) bazı bulutlu havalarda arkasındaki kül rengi boşlukla çok hayalî bir şey gibi göze çarpan bu servi fidanı, sanki bütün bu terkibi sonsuz ve yenilmez tabiat namına zaptetmişe*” (Tanpınar, 2008: 48) benzer. Sinikler için, “*en güzel ev, döşenmeye en az ihtiyacı olan evdir*” (Luck, 2011: 243). Seyit Lûtfullah’ın evi de doğanın süsleriyle teşrif edilen ve ondan başka hiçbir süsün olmadığı bir evdir. Doğanın evinde kalan Seyit Lûtfullah, yatmak için kullandığı bir şilte ve öteberisini koyduğu birkaç büyük küpten başka bir eşyaya ihtiyaç duymaz. Ona göre hakikî güzelliğe sahip olan bu yerin, başkalarına güzel görünmesi imkânsızdır. Hayri İrdal bu yıkık medrese odası için, “*Mamañih dostumuzun bana çok mahrem bir şekilde söylediklerine bakılırsa bu medrese hiç de öyle görüldüğü gibi yıkık ve harap değildi. Bilâkis muhteşem ve aydınlık bir saraydı. Nasıl biz Seyit Lûtfullah’ın hakikî güzelliğini göremiyorsak bu sarayın ihtişamını da öylece göremezdik. Ancak defîne çıktığı zaman bu saray da som altın sütunları, firuze ve elmas kubbeleriyle parlayacaktı*” (Tanpınar, 2008: 48), der.

Seyit Lûtfullah’ın eser boyunca çabası, görünmeyen âlemdeki sevgilisi Aselban ile kavuşmak ve mutlu bir hayat yaşamaktır. Bunun için de Aselban’ın ailesinin koşulu olan hazineyi bulması gereklidir. Seyit Lûtfullah’ın hikâyesine düz bir açıdan baktığımızda, hayal âleminde yaşayan, olmayan bir sevgili ve olmayan bir hazinenin peşinde koşan, akli dengesi bozuk, meczup bir kişi görürüz. Tahsin Yücel, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* hakkında,

“*Bir romanda kişilerin, olayların her şeyden önce belirli bir fikrin anlatılması için kullanıldıkları çok görülmüş bir şey. Ama Tanpınar bu kadarla yetinmiyor, bir yeri bir insanı doğrudan doğruya bir fikir, bir düşünce, bir görüş olarak sunuyor. Soyut düşünceleri, duyguları, kavramları somutlaştırarak, bir yerin, bir insanın, bir olayın biçimi, rengi kokusu, hareketi içinde veriyor. Her fikir, her kavram, her duygu canlı varlıkların ya da nesnelere biçimine, rengine, kokusuna, sıcaklığına bürünüyor Tanpınar’ın son romanında*” (İnci, Uçman, 2008: 114), der.

Tahsin Yücel’in bu ifadelerinden hareketle, Seyit Lûtfullah’ın meczup görünümünün altında sembolleşen sinizm anlayışı mevcuttur diyebiliriz. Tanpınar, Seyit Lûtfullah’ta hayali bir sevgili ve olmayan bir hazine unsuru

üzerinden sinizm fikrini somutlaştırır. Aslında Aselban, Seyit Lûtfullah için, siniklerin en büyük mutluluk olarak gördükleri erdemdir. O, hayali bir sevgilinin peşinde değil, gerçek mutluluğun, erdemin peşindedir. “*En yüce iyi, tek yaşamsal zorunluluk, bütün çabaların hedefi erdemdir*” (Luck, 2011: 30). Seyit Lûtfullah’ın, Aselban’a kavuştuğunda, kendi hakikî güzelliğinin ortaya çıkacağını düşünmesi de bu görüşü desteklemektedir. Siniklerin erdeme ulaşma yolunda çileci bir anlayış benimsedikleri görülür. Onlara göre, hayatta çilecilik olmadan doğru düzgün hiçbir şey yapılamaz. Mutlu olmak için, insanın bedenini zorlaması ve böylece zihnini aydınlatması gerekir. Seyit Lûtfullah’ın erdeme, sembolik olarak Aselban’a ulaşması yolundaki çilesi ise Kayser Andronikos’un hazinesidir. Onun eserdeki en büyük mücadelesi, söz konusu hazineyi bulmak için gösterdiği çabalayıştır. Hayri İrdal, onun hazineyi bulup, Aselban’a yani erdeme kavuştuğunda yapacaklarını şu şekilde ifade eder, “*İşte o zaman hükümüm bütün dünyaya geçecek, her istediğim olacak... derdi. Dünyadan haksızlığı, sefaleti kaldıracak, tam bir adaletle insanları idare edecekti. Çünkü bu acayip adamın âdeta müstakil bir cihaz gibi işleyen, hattâ zaman zaman da asıl kişiliğini yapan garip hareketlerini içten idare ettiği duygusunu bırakan bir adalet ve haksızlık dâvası vardı*” (Tanpınar, 2008: 48-49).

Hayri İrdal, bu cümleleri ile Seyit Lûtfullah’ın yaşam felsefesini açıklar. Haksızlığa tahammülü olmayan Seyit Lûtfullah’ın, sefaleti ortadan kaldırıp insanları adaletle idare edeceği düşüncesi sinizmin ondaki yansımasıdır. Sinikler, toplum için adalet talep ederler. Onlara göre adaletin gerekleri, hak eşitliği ve mal ortaklığıdır. Seyit Lûtfullah’ın düşüncesinde de herkesin hak eşitliğinin olduğu, kimsenin sefil olmadığı bir anlayış mevcuttur.

Erdemin sembolü Aselban’a kavuşma yolunda, Seyit Lûtfullah alaycı, huysuz ve kavgacı bir tavır takınır. Aselban’ın onu görünmez âleme davet etmediği zamanlar, büründüğü paçavralar gibi perişan ve yaşadığı yer gibi yıkık olan Seyit Lûtfullah, “*böyle zamanlarda insanlardan kaçır, rast geldikleri ile titiz, huysuz, kavgacı(...)*” (Tanpınar, 2008: 45) olup, karşısındaki insanı düşmanı gibi görür, ona karmakarışık beddualar, lânetler yağdırır. Kendini, “*ölümün ve hayatın efendisi*” (Tanpınar, 2008: 45) olarak görür. Bu alaycı ve kavgacı tavır, siniklerin toplumla olan ilişkilerinde de ön plana çıkar. Onlar da tıpkı Seyit Lûtfullah gibi alaycı bir üslup kullanır. Merkezi bir tanrı inançları olmayan sinikler kendilerini tanrının bir sureti olarak görür. Onlara göre bilge kişinin kimseye ihtiyacı yoktur çünkü bilge kişi tanrılara eşittir. Seyit Lûtfullah’ın kendini, “*ölümün ve hayatın efendisi*” olarak görmesi de bu anlayışa benzer.

Seyit Lûtfullah, ebedî hayata kavuşmak, erdeme ulaşmak için tesadüfün kendisine verdiği nimetleri dışlamış, onları doğru dürüst yaşamamıştır. “*Hayatta ‘hep’i elde etmek için ‘hiç’in kısır çölünde yaşamayı*” (Tanpınar, 2008: 49) tercih etmiştir. “*Seyit Lûtfullah’ın asıl istediği kâinatın sırrına, maddeye ruhen tasarruf*” (Tanpınar, 2008: 50) etmektir. Maddeye, maddiyata değer vermeyen Seyit Lûtfullah için, nefsi hiçlikle terbiye etmek, çoğu elde edebilmek için hiçbir kapısından geçmek gereklidir. Hayri İrdal, Seyit Lûtfullah ve onun gibi olanlar hakkında, “*(...)bu mübareklerin hepsi dünya işlerinden uzak, bizzat kendileri, ruhumuzu ve nefsimizi terbiye edeceğiz diye benimkinden beter sıkıntılar içinde yaşamış mala, menale kıymet vermemiş, ellerine geçeni de şuna buna dağıtmış insanlardı*” (Tanpınar, 2008: 211), der.

Siniklerin felsefesine göre, doğaya uygun yaşamak bir nevi hayvanlara benzemektir. Hayvanlar, “doğaya boyun eğer ve biz insanlarca uyulan yasaların, göreneklerin üstündedir. Bu yüzden hayvanlar bizden daha mutludur” (Luck, 2011: 23). Bir hayvan gibi yaşadıkları düşünülen siniklere köpek benzetilmesi yapılmıştır. Sinik Diogenes’i tasvir eden resimlerde,^{****} Diogenes elinde feneri ve yanında köpeği ile betimlenir. Diogenes’in bu görüntüsü, Seyit Lûtfullah’ı anımsatmaktadır. Seyit Lûtfullah’ın da, gelen gidenin bacakları arasında dolaşan, insana son derece alışık bir kaplumbağası vardır. Adı Çeşminigâr olan bu kaplumbağa ona Aselban’ın hediyesidir. Seyit Lûtfullah’ın Sinop’a sürgün edilmesi üzerine Hayri İrdal’a emanet edilen Çeşminigâr, bir süre sonra ortadan kaybolur. Kaplumbağanın kaybolduğu haberini Seyit Lûtfullah’a ulaştıran Hayri İrdal, onun Sinop’ta, Seyit Lûtfullah’ın yanında olduğunu öğrenir.

Seyit Lûtfullah’ın tavır ve tutumları değerlendirildiğinde sinik bir portre çizdiği aşikârdır. Ancak sinizmi hayali unsurların arkasında yaşamayı, gerçeküstü olay ve olgularla yaşayış biçimini zenginleştirmesi, onun yarı meczup bir tabiata sahip olduğunu da gösterir.

Sonuç

Bir sanatkar olarak Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, sanatını şekillendiren unsurlar arasında sinizme yönelik bir dikkatin varlığı söz konusudur. Tanpınar, sinizme şiirlerinde, hikâyelerinde ve romanlarında yer vermekle birlikte, günlük, mektup ve makalelerinde de değinir. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’nde, Abdülhak Hâmid Tarhan’ın *İlhan* ve *Turhan* adlı oyunlarındaki Kanbur tiplemesinin sinik özellikler taşıdığını belirtir. Kanbur’un yaşam biçimi sinizm ile yakından ilişkilidir. Onun bir soytarı olarak yaşamayı, hakkı olan şöhret ve iktidarı ardında bırakması, aslında onun dünya nimetlerinden uzaklaştığının ve kendine yetebilmeye çalıştığına göstergesidir. Soytarı iken gayet mutlu olan Kanbur, iktidar sahibi olduğunda bu mutluluğunu kaybeder. Çünkü onun mutluluğunun sebebi özgür olması, kendine yetmesi ve haz duygusundan uzak olmasıdır. Bir nevi köle hayatı yaşarken bile aslında iktidar sahibi olduğu zamandan çok daha özgürdür. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*’de, Hâlid Ziya Uşaklıgil’in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Behlül’ün eserdeki mahiyetinden bahsederken onun sinik bir kadın avcısı olduğunun altını çizer. Behlül, tipik bir sinik değildir. Sinikler gibi ihtiyaçsızlık anlayışına birebir uyum sağlayan, az ile yetinmeyi bilen, kendine yeten bir kişi değildir. Onun sinik oluşu, toplum dışı oluşunda, başka olma, farklılaşma çabasında gizlidir. Behlül, alaycı ve bencil bir kimliğin özelliklerini taşır.

Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*’de, Reşat Nuri Güntekin’in *Miskinler Tekkesi* romanının başkişisi olan isimsiz dilencinin, romanın başlangıcında sinik tabiata sahip olduğunu ancak romanın yarısına gelmeden değiştiğini ifade eder. Dilenciye sinizme yaklaştıran özellikleri, dünya nimetlerine doyunluk, kaygısız bir yaşam, kimseye yalvarmamak,

^{****} Fransız ressam ve heykeltıraş Jean Leon Gerome (1824-1904), “Diojen” (1860) adlı tablosunda, Diogenes’i fiçı içerisinde, pejmürde bir hâlde, elinde feneri ve yanında kişiliğinin sembolü olan köpekleri ile betimlemiştir. Söz konusu eser, Walters Art Museum Baltimore’da sergilenmektedir.

başkalarının hatalarını görmemeye çalışmaktır. Fakat ne zaman bir çocuğu evlat edinip yapay bir aile kurar ve dilencilikinden utanır, işte o vakit sinizm felsefesini kaybeder. Tanpınar, 22 Ekim 1959 tarihinde Paris'ten Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'a gönderdiği mektupta, Paris izlenimlerini, seyrettiği tiyatroları anlatır. Shakespeare'in *IV. Henry* oyunundaki Falstaff karakterinden bahsederken onu nitellemek için kullandığı sinik kavramı dikkat çeker. Falstaff zeki, kurnaz, hazırcevap, bencil, utanmaz, yalancı, palavracı ve düzenbaz bir kişidir. Benliğini insanların zekâsının kaynağı olarak görür. Kendini ilahlaştıran Falstaff, siniklerin kendilerini tanrının bir sureti olarak görme anlayışından beslenir.

Tanpınar'ın düşüncelerinde sinizm, daha çok alay ve ironi kavramlarıyla eş değer bir biçimde ön plana çıkar. Onun eserlerindeki sinik özellikler taşıyan karakterler, genellikle yerleşik düzene karşı bir yaşam biçimini tercih etmiş, yarı meczup, yarı derviş tabiatlı, pejmürde insanlardır. Onlar hayata, toplumsal kurallara, kültürel öğelere alaycı bir yaklaşımda bulunurlar.

“İnsanlar Arasında” şiirinin öznesi Zeus, önceden sahip olduğu tüm güç ve kudreti terk eden, ihtiyar, kimsesiz, biçare, fakir, aç ve sefil dolaşan bir filozof olarak karşımıza çıkar. Eskiden sahip olduğu güç ve iktidarıyla alay eder. Yıldızlı harmanisini çıkarıp sefil bir gömlek giyer. Hem davranış hem de düşünüş biçiminde sinizmin yansımaları görülür.

“Erzurumlu Tahsin” hikâyesinin kahramanı Tahsin Efendi, alışık olduğu düzeni bırakıp, dilencilik yapmaya başlar. Dünya nimetlerinden kendini soyutlayan, mala ve mülke önem vermeyen, fakir ve gösterişsiz bir hayatı yaşam felsefesi haline getiren Tahsin Efendi'nin tabiatında sinizm anlayışı kendini gösterir. Bu anlayışın temelinde, onun psikolojisini derinden etkileyen savaş unsurunun payı büyüktür.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanının ilginç kişiliklerinden biri olan Seyit Lûtfullah, yıkık bir medrese odasında, üzerine giydiği paçavralar gibi sefil bir halde yaşayan ve halkın verdikleriyle geçinen bir kişidir. Seyit Lûtfullah'ın yaşadığı yıkık medrese odası, siniklerin “doğaya uygun” yaşam tarzı ile örtüşür. Tanpınar, Seyit Lûtfullah'ta hayali bir sevgili ve hazine unsuru üzerinden sinizm fikrini somutlaştırır. Aslında Aselban, Seyit Lûtfullah için, siniklerin en büyük mutluluk olarak gördükleri erdemdir. O, sevgilinin değil gerçek mutluluğun, erdemin peşindedir. Seyit Lûtfullah alaycı, huysuz ve kavgacı bir tavır takınır. Kendini ölümün ve hayatın efendisi olarak görür. Maddiyata değer vermeyen Seyit Lûtfullah çoğu elde edebilmek için hiçbir kapısından geçmeye çalışır.

Kaynakça

- Akalın, L. Sami (1953), *Halit Ziya Uşaklıgil*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Alangu, Tahir (1965), *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, Cilt 3. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Cevizci, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Enginün, İnci, Kerman, Zeynep (2008), *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Galata, Meryem (2015), *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Mitolojik Unsurlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Gölpınarlı, Abdülbakî (1931), *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Graves, Robert (2010), *Yunan Mitleri*, (Çev: Uğur Akpur), İstanbul: Say Yayınları.

Güntekin, R. Nuri (1999), *Miskinler Tekkesi*, İstanbul: İnkilâp Kitabevi.

Kanter, M. Fatih (2008), *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Kerman, Zeynep (2014), *Tanpınar'ın Mektupları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Laertios, Diogenes (2007), *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev.: Candan Şentuna), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Luck, George (2011), *Köpeklerin Bilgeliği Antikçağ Kiniklerinden Metinler*, (Çev. Oğuz Özgül), İstanbul: Say Yayınları.

Ocak, A. Yaşar (1992), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süflük: Kalenderîler*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Shakespeare, William (1992), *IV. Henry*, (Çev: Bülent Bozkurt), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tanpınar, A. Hamdi (1977), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. Hamdi (1988), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tanpınar, A. Hamdi (2008), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. Hamdi (2011), *Hikâyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. Hamdi (2018), *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yücel, Tahsin (2008), "Saatleri Ayarlama Enstitüsü", *Bir Gül Bu Karanlıklarda –Tanpınar Üzerine Yazılar-*, (Haz: Abdullah Uçman-Handan İnci), İstanbul: 3F Yayınevi.